

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/petrilla-gara-attila-„meses“-tortenelem-a-tortenelem-mitizalasa-es-sematizalasa-valamint-ennek-hatasa-a-tanuloi-motivaciokra-06-01-03/>

Petrilla Gara Attila

„Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

Jelen tanulmányban arra a kérdésre keresi a választ szerző, hogy milyen módon motiválhatóak a tanulók a történelem tárggyal kapcsolatban, milyen új megközelítést alkalmazhatunk, hogy e tekintetben pozitív attitűdöt alakítsunk ki. Azonban, ha a téma a tantárgy és a diákok kapcsolata, a szigorúan vett elemzés előtt nagy kört kell bejárni; mindenképp érdemes definiálnunk, mi is (illetve mi nem) a történelem, mi tartozik, és mi nem tartozik vizsgálati körébe, illetve mire képes és alkalmas – mire pedig nem.¹

Bevezetés

Először a történelemfilozófiai alapvetéseket vesszük sorra, hogy tisztába kerüljünk a főbb fogalmakkal, illetve a határokkal, melyek között mozoghatunk. Egy rövid áttekintés során megkíséreljük nagy vonalakban összefoglalni, hogy az évszázadok alatt miként alakultak a történelemmel kapcsolatos vélekedések, illetve e résznek feladata az is, hogy a történelmi megismerés és relativitás kérdéskörének tárgyalásával támpontokat kapjunk az általam javasolt módszer gyakorlati alkalmazásához, annak lehetőségeit és korlátait illetően.

A kiterjedt vizsgálatra az a sajnálatos felismerés vezetett, miszerint a diákok nagy része negatívan viszonyul a történelemhez, nehéznek és unalmasnak, sokan értelmetlennek tartják.² Előfeltevésem, hogy a tanulók jobban motiválhatóak a történelem tárggyal kapcsolatban, ha nem a „szokásos” és évtizedek – sok esetben századok – alatt rögzült szemlélet-, illetve szemléltetésmóddal, megközelítéssel találkoznak. Egy „új” módszerrel³ véleményünk szerint átírhatnánk a diákok egy részében a tantárggyal kapcsolatban élő negatív képet.

A lehető legrövidebben megfogalmazva a szemlélet újdonsága az, hogy az „emberi történelmet” helyezi a sematizált, fogalmakra épülő és sok esetben mitizált történelem helyére; a történelmi eseményeket a maguk hétköznapiságában szemléli, ezzel hozva „testközelbe” azokat. Ekképp remélhetőleg eltünteti az érzést, hogy a tanuló és tanult ismeretanyag különböző dimenziókban léteznek.

A régmúlt komplex eseményfolyama természetesen csak történetek soraként érthető meg, azonban e történeteknek nem kell szükségszerűen elnagyoltaknak és távoliaknak – vagy közelieknek, ám mitikus elemekkel terheltnek – lenniük; szereplőikből nem szabad dehumanizált, elérhetetlen ikonokat faragnunk. A minden mesés alkotórésztől, rögzült sémától megfosztott történelem, mely az ember szintjén igyekszik elmondani azt, *ami valójában megtörtént*, épp azért válik érdekessé, izgalmassá a tanulók számára, mert olyan, mint maga az élet: hétköznapi.

I. Elméleti összefoglalás

1. Rövid áttekintés a történetírásról és történelemszemléletről

Ha a vizsgálni kívánt terület a történelem tanítása, akkor kikerülhetetlen, hogy először szót ejtsünk azon történetek születéséről, melyeket tanítunk. Hiszen a történelem, legalábbis a külső szemlélő számára lényegében akkor „születik”, amikor a történéseket valaki lejegyzí, megismerhetővé téve azokat olyanok számára is, akik nem voltak jelen az adott időpillanatban. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a történelem mintegy *lappangva* mindig jelen van, de megfoghatóvá csak lejegyzéssel válik; ekkor testesül meg és lesz konkréttá.

Egyetemi szemináriumainkon többször előkerült a kérdés, hogy a fentieket alapul véve a történetírás azonos-e magával a történelemmel? Nem gondolom, hogy így lenne. A történetírás alapelvei, szemlélete, művelői, módszertana, bázisa stb. mindig változik: adott korszakról, eseményről, történelmi személyről vagy jelenségről különböző véleményeket tükröző, mást-mást kidomborító vagy épp elhallgató munkák születnek, függően a történetíró személyétől, a kortól, melyben a munka született, e kor tudományának fejlettségi szintjétől, uralkodó világnézetétől, és nem utolsósorban gyakran a hatalom részéről jelentkező igényektől.

Végtelen számú történelem létezne tehát? Nyilvánvalóan nem. Ahogy John H. Arnold rövid összefoglaló kötete első mondatában megfogalmazza: „*A történelem viszonylagossága nem az ún. valóság, hanem a valóságról szóló történészi beszéd relativitását, relatív érvényességét jelenti.*”⁴

A nyelv persze megtévesztő, hiszen a „történelem” egyszerre utal magára a múltra, valamint mindarra, amit a történészek a múltból írnak. Ideális esetben a kettő közötti különbség a lehető legminimálisabb, de a teljes egyezés alighanem elérhetetlen, hisz a történelem – pontosabban a számunkra megjelenő és általunk megismerhető történelem – egy utólagosan készült, időről-időre újraalkotott tudati kép.

A következő összefoglalás célja nem az, hogy részletes historiográfiai áttekintést adjon a történetírás kezdetétől napjainkig; e témával könyvtárakat lehetne megtölteni. Fontosnak tartjuk azonban a többezer éves folyamatból kronologikus sorban haladva kiemelni pár jellegzetes történetírói vélekedést, korabeli attitűdöt, hogy lássuk, az egyes korokban mennyire különbözőképp gondolkodtak a történelemről. Néhány „mintavétel” ejtünk tehát az ókortól a posztmodernig, a markáns különbségeket felmutatva, s a legfontosabb elődök közül sokakat megemlítve, de hangsúlyozottan a teljesség igénye nélkül.

*

Először is jegyezzük meg: a hiteles – vagy legalábbis hitelességre törekvő – történetírás nem a modern kor találmánya, az igény már a legkorábbi időktől jelen volt.

Átugorva a prehellén időszak ún. „kvázi történetírásán”⁵, stílszerű a sort a „történetírás atyjával”, *Hérodotosz*sal kezdenünk, akit azon törekvése, hogy bizonyítékok alapján különbséget tegyen valódi és kitalált történelmi elbeszélések közt, a XX. századi történészekhez tesz hasonlónak.⁶ Még inkább igaz ez *Thuküdidész*re, hisz a Hérodotosz által elérni kívánt, ám sok helyen mégis csorbát szenvedett történelmi objektivitást végül ő valósította meg: a peloponnészoszi háborúról írott művében teljes a demitizálás, a racionalitás. Így joggal mondhatjuk, hogy Thuküdidész az oknyomozó, pragmatikus, analitikus történetírás megteremtője, elvei a mai napig a tudományos történetírás alaptételei.

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

A római történetírás jellemzően mégis a hérodotoszi modellt követte: a múlt dicsősége és nagysága került előtérbe. Továbbra is a modern kori történészek fontos erényeinek – ezúttal a kritikus szemléletnek és konstruktív kétkedésnek – jelenlétére koncentrálnak egyetlen elemet emelnék ki a számtalan lehetséges közül: a történetírás ún. cicerói modelljét. *Sallustius* és *Cicero* – az évszázadokon át meghatározó elméletben – a történelem lejegyzésének főbb szabályait is meghatározták. Alaptétel, hogy a történelem rétorának elfogulatlanul kell kimondania az igazságot, és kronológiai sorrendbe kell rendeznie adatait. Ezen kívül (és itt érezhetjük a hérodotoszi hatást) fontos sorba venni a vizsgált korszak „nagy tetteit”, figyelmet szentelve ezek okaira, beleértve a jellemek és a lehetőségek bemutatását is. A feltételek közül az elvárt „komoly, de könnyed stílus” már csak retorikai megkötés, mely az olvasmányosságot, s így a jó fogadtatást volt hivatott biztosítani.⁷

Átlépve a Krisztus utáni évszázadokba, megemlíthető még a méltán híres *tacitusi* „sine ira et studio” elve, mint alapvető és haladó történetírói felfogás – egyetlen hibája, hogy ezt megfogalmazója maga sem tudta megvalósítani, s e cél abszolút elérésének lehetősége a mai napig kérdéses. A görög-római történetírást az emberi múltból való tudás kronológiai rendben való előadásaként jellemezhetjük, mely közben azonban a történetíró nem írt történetet a terepről, melyen haladt. Talán ez is magyarázhatja az antik történetfilozófia hiányát.⁸

A valóság egészének mint történeti valóságnak a megtapasztalását, illetve a szigorúan vett „hiteles történetírás” kezdetét a történettudomány már a keresztény kultúrához kapcsolja. *Eusebius*⁹ és *Orosius*¹⁰ műveik megírásához már eredeti dokumentumokat másoltak le.¹¹ Hatásuk több századra kiterjedő, bár elfogultságuk sok esetben kétségtelen. Általánosságban elmondható, hogy az antik szerzők okkeresése és kritikai attitűdje a középkor jelentős hányadának történetírására nem jellemző.¹² Az emberi történelem egészében kevésbé fontos témának tűnt, a cselekvő ember helyére az isteni szándék került. Szemléleti változást a XIV-XV. század hozott. A reneszánsz koráig a történelem olyasvalami volt, amit *megalkottak*, eztán viszont, amikor már rendelkezésre álltak a munka és vizsgálódás módszerei, valamint a történetírói szemlélet, szándék is megváltozott, fokozatosan átalakult olyasvalamivé, amit az ember *csinált*.¹³ A humanista történetírók – visszanyúlva az antik mintához – újra az emberrel kezdtek foglalkozni.

A reformáció és ellenreformáció időszakának újra az isteni gondviselést előtérbe helyező történetírásának részletesebb ismertetését elhagyva jutunk el a XVI. század végétől XVII. század közepéig élő *Francois Baudouin*ig. Őt azért emeljük ki, mert történetírói ars poeticája akár jelen tanulmány mottója is lehetne: „*megtisztítani a történelmet a meséktől.*” A történésznek Baudouin szerint a jogászhoz hasonlónak kell lennie: meg kell találnia az ellentmondó elbeszélések egységét, igyekeznie kell megállapítani az események pontos sorrendjét, s a „tanúkhöz” (vagyis a dokumentumokhoz) elfogulatlan és objektív kétkedéssel kell közelítenie.¹⁴ Ebben az időszakban fejlődtek ki a forráskezelés módszerei és elvei – de, mint látjuk, a finomodó módszerek mellett sem váltak a cicerói „szabályok” elavulttá.

Annál inkább eltekintettek az ókori példától a XVIII. században. Az ún. „filozófiai” történelemírás sok esetben figyelmen kívül hagyta a tényeket, helyette arra összpontosított, hogy az emberiség és a létezés nagy kérdéseit világítsa meg. Évtizedekkel azután tehát, hogy kimondatott a „meséktől való megtisztítás” kívánalma, a felvilágosodás szellemi műhelyében John H. Arnold szavaival élve „*gyönyörű és olvasmányos meséket*” írtak¹⁵ az olvasóközönségnek, történelem címkével ellátva. Voltaire sarkalatos véleménye jól tükrözi a

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

legtöbb felvilágosult gondolkodó történelemről alkotott szemléletét: „*A részletek feleslegesek. Az utókor nem törődik velük, olyan élősdiék csupán, melyek aláássák a nagy műveket.*”¹⁶

Előrelépésként értékelhetjük viszont a kor ismeretelméleti dogmáját, hogy ti. a történelem nem véletlenek halmaza, hanem részben az emberi természetből, részben pedig a természeti környezetből fakadó törvények működésének következménye¹⁷. Az isteni gondviselésnek, mint történelemalakító tényezőnek nem hagytak helyet.

Giambattista Vico már 1725-ben megfogalmazta¹⁸, hogy a történelmet az emberek csinálják, s hogy az emberi szellemet tanulmányozva azt meg is lehet érteni. A történelem nem a Jó és Rossz küzdelme, s ami végül megvalósul, az nem egy felsőbb hatalom szándéka, hanem az emberi cselekedetek összességének végeredménye. Megállapítja azt is, hogy az emberiség története egységes folyamat, mely a felszíni sokféleség ellenére lényegében az egész világon állandó és változatlan törvények szerint megy végbe.¹⁹ Szakít a keresztény vallásos felfogás hagyományos elvével, mely szerint a történelem menete lineáris, és visszatér az antik történelemfelfogás ciklikusságához. Ez az elv értelemszerűen magában foglalja, hogy a történelem menetében ismétlődő folyamatok vannak – ezek pedig törvényszerűségekké exportálódhatnak. A ciklikusság azonban nem egy önmagába záródó kör; nem zárja ki a fejlődés lehetőségét. Így jelenik meg a történelmi folyamat, mint előrehaladó fejlődés.

Később a felvilágosodás több gondolkodója (Berkeley, Hume, Montesquieu, Voltaire, Schlözer, Herder) is ugyanezen ismeretelméleti premisszákból indult ki. A sok tekintetben kétségtelenül helytálló alapra azonban hibás felépítmény is kerülhetett. *David Hume* például úgy vélte: „*Az emberiség minden helyen és időben annyira hasonló, hogy a történelem semmi újról, vagy különösről nem tájékoztat minket ebben a tekintetben. Egyedüli haszna az, hogy felfedezhetjük, hogy az emberi természet univerzális és állandó.*”²⁰ Szeretnénk hinni benne, hogy nem e triviális felfedezés az *egyedüli* ismeret, amivel a történelem szolgálhat nekünk.

A szabályszerűségek és a megismerhetőség kérdéskörétől röviden eltávolodva, egyben a XIX. századba átlépve mindenképp érdemes megvizsgálni a romantikus történelemszemlélet sajátosságait, mely épp annyira nagy hatással van az iskolában jelenleg is tanított történelemre, amennyire túlzó, pontatlan és sok szempontból elfogadhatatlan.

A romantikus történetírók műveiben a történelmi hitelesség gyakran irodalmi, írói fikciókkal keveredett, az általánosról az egyedire/egyéniére való közelítés pedig – bár a szándék előre mutató, s akár a mikrotörténelmi kutatások előképét is láthatjuk benne – sok esetben szélsőséges és eltúlzott formájában a hőskultuszt teremtette meg, illetve újjá. A történelem így valóban „meséssé” vált, s ennek egyes elemei a mai napig meg is maradtak az iskolai történelemtanításban.

A hegeli elméleti alapokon nyugvó,²¹ szintén XIX. századi, Németországban kifejlődő irányzat, a historizmus követői már teljesen más elveket képviseltek; tényközpontúak és módszereikben végletesen szigorúak voltak. A historizmus megteremtette a professzionális történetírás alapjait. Az irányzat legismertebb képviselőjére, a modern és módszeres forráskritika elveinek megfogalmazójára, *Leopold von Ranke*ra, az újkori, „tudományos” történetírás atyjaként tekintenek. Emblematikussá váló alapelve, a század első harmadában megalkotott „*wie es eigentlich gewesen*” azt jelenti, hogy a történelmet úgy kell megírni, ahogy az valójában megtörtént.²² Ez azonban nem csak a már említett „*sine ira et studio*”-t foglalja magában, hanem, hogy a történész számára csakis az a kijelentés igaz, amire van forrás, ami bizonyítékokon nyugszik. Ez a „ténytisztelt”, az elsődleges forrásokkal való bánni tudás, azok pártatlan vizsgálata a történészi munka autonómiájának elengedhetetlen

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

feltétele. Ranke elutasította a történelmi kitalálásokat; a dokumentumok kutatását és objektív történelmi elemzést tartott kívánatosnak, hogy a történelmet szilárdan „tudományos” alapra helyezhessék.²³ Innentől kezdődik a történészi szakma teljes önállósodása a filozófiától, vallástól, irodalomtól, természettudományoktól stb.

Ranke másik ismert tételéből, mely szerint „*minden korszak azonos távolságban van Istentől*” („*Jede Epoche ist unmittelbar zu Gott*”) következik, hogy minden történelmi korszakot önmagából kell megérteni, nem általános okokból, törvényekből megmagyarázni, és főleg nem megítélni, elítélni egy utólagos szempontból, a jelen álláspontról és értékeiből. A gondolatot fontossága miatt többször is aláhúzzuk, hogy a historizmus atyja ezzel a kíváncsisággal korántsem volt egyedül a történészek között.

A romantika történelemfelfogásának jellemző elemét, a „nagy ember” mítoszát még e kritikus és végletes objektivitásra törekvő irányzatban is fellelhetjük: Ranke szerint minden század mélyén, az események mögött egy-egy vezető eszme húzódik meg, amelyet többnyire nagy emberek, kiemelkedő személyiségek képviselnek. Nem meglepő ezek után, hogy a historizmus a politikátörténetet emelte a középpontba, s az uralkodók, államok, nemzetek és háborúk dokumentumai voltak forrásai. Ezzel azonban elzárkózott minden más történetiségtől; perifériára szorult a művészettörténet, a tudománytörténet stb. Az eseménytörténet kizárólagos kutatásával a történetírók „a politika elefántcsonttoronyába” zárkóztak.²⁴

A XIX. század második felében teret nyert a pozitívizmus a történelmet sok szempontból hasonlóan látta, mint a historizmus elveit követő történetírók. Bizakodó történelemszemléletüket az irányzat legismertebb képviselőjének, egyben rendszerbe foglalójának, „a pozitivisták filozófia atyjának”, *August Comte*-nak kijelentésével foglaljuk össze. Véleménye szerint létezik objektív valóság, s az teljes egészében meg is ismerhető, jelenségei pedig törvényekké rendezhetők. A XIX. század második felében az angol *Thomas Buckle* egyenesen azt feltételezte, hogy a tények szorgalmas gyűjtése egy évszázadon belül elvezethet az emberiség történetében szerepet játszó *minden fontos törvényszerűség* megismeréséhez.²⁵ 1896-ban *Lord Acton* kijelentése – „*minden információ hozzáférhető és minden problémához kezünkben a kulcs*”²⁶ – nem csupán személyes vélekedés, hanem általánosan elterjedt pozitivisták nézete volt. A történelem a tények összegyűjtésével (ld. pozitivisták „adatsöprés”), illetve rendszerezésével megismerhető és megérthető, tehát: egzakt tudomány.

Természetesen a historizmus és a pozitívizmus megismeréssel kapcsolatos álláspontról nem volt egységes. Csak egy szemléletes példát hozva: a Comte-tal szinte évre pontosan azonos időben élő, mégis teljesen más következtetésekre jutó *Thomas B. Macaulay* brit történész úgy vélte, hogy a múlt teljes rekonstruálása lehetetlen, így a teljes igazság is kifejezhetetlen. Következésképp a jó történelmi ábrázolások azok, melyek leginkább megközelítik az igazságot.²⁷

A XX. század első felében folytatódott a pozitivisták ismeretelmélettől való távolodás – a történelmi megismerés lehetőségével és a történetírás objektivitásával szembeni szkepszis lett a jellemző. A történelmi tényre immár nem szorgalmas munkával elérhető valósággrészetként tekintettek, mindössze a saját korának szempontjai szerint rekonstruáló történész mesterséges konstrukciójaként. A történelem ebből következően nem önmagában való, objektív valóság, hanem a jelen szemüvegén át láttatott múlt. Ranke egyik alapfeltétele, mely az objektív történetíráshoz szükségeltetik, ti. a történész individuumának kikapcsolása lehetetlen.²⁸

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

A második világháború után az ismeretelméleti szkepticizmus térnyerése lefékeződött, s a marxizmus a történetírás tudományos jellege mellett érvelve újjáélesztette a pozitívista módszertani feltevéseket. E folyamatot segítette a társadalomtudományok (statisztika, demográfia, földrajz, közgazdaságtan, szociológia) fellendülése is.

Megszületett a legmarkánsabban a francia Annales-folyóirat és köre által képviselt „társadalomtudományosított történetírás”. Az „Annales paradigma” ún. totális történetírása alapvetően különbözött a historizmus hagyományos módszertanától: az eseménytörténet kizárólagosságát felváltotta a történelmi struktúrák elemzése, vizsgálataikban a „nagy emberek” mellett a köznapiak, a klasszikus levéltári források mellett pedig új, vizuális és orális források is megjelentek.

Az 1970-es évek közepétől-végétől újabb változás következett be a történetírás, és ezzel értelemszerűen a történelem szemléletében is. A társadalomtudományosított történetírás irányzatai helyett új tematikák kerültek előtérbe, úgymint a mindennapi élet különböző aspektusai, a történelmi antropológia, az „ethnic” és „gender” stúdiumok, a nagy rendszerek alkotásáról lemondó mikrotörténelem, vagy az ún. antikvárius eseménytörténet.²⁹

Gyors áttekintésünk végén feltétlenül beszélnünk kell a posztmodern történelemfelfogásról. A XX. század utolsó évtizedeiben újra megerősödött a történetírás szubjektív, tehát tudománytalan voltát hangoztató szemlélet. A posztmodern iskolára a már sok irányzat esetében tapasztalt, a megismerés realizmusával szembeni szkepszis fokozottan jellemző: tagadja a valóság pusztá létét is, melyet ráadásul még megismerhetetlennek is tart.³⁰ E meggyőződés alapján, amellyel kapcsolatban akaratlanul is a szofista Gorgiasz meghökkenítő hármastétele juthat eszünkbe, pontosabb nem is ismeretelméleti szkepticizmusról, hanem ismeretelméleti nihilizmusról beszélni.

Jean-François Lyotard 1979-ben a posztmodernről „*a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként*” határozta meg.³¹ A posztmodern teoretikusai szerint a történelmi tényeket nem felleljük, megtaláljuk, hanem mi magunk teremtjük a forrásadatok szelektálása, kombinálása és a dekódolás együttes folyamán.³² Visszaköszön tehát a század elejéről említett vélekedés: a történelem a történész mesterséges konstrukciója, a „tények” általunk létrehozott entitásai.

A posztmodern történelemfelfogás alapjaiban három, egymást átható elv mellett áll ki: 1) a világról (és benne a magunkról) elérhető tudás, ismeret kizárólag közvetítés útján férhető hozzá; 2) következésképp az így megismerhető, referenciális valóságról szerzett tudás, ismeret lényegében konstruált jellegű, szellemi konstrukció; 3) a megismerés tartalmát a megismerési folyamat kommunikációs szakasza, vagyis a megszólalás és a közlés módja és formája közvetlenül is megszabja, a történetírás formája és tartalma között ilyenformán szoros összefüggés van.³³

Napjaink egyik legismertebb posztmodern történésze, az amerikai *Hayden White* véleménye szerint a történész maga dönti el, hogy milyen jelentéssel ruházza fel a múltat, s a történelmi diskurzus legalább annyira poétikai konstrukció, mint kognitív tevékenység eredménye.³⁴ A francia ókortörténész Paul Veyne még nála is szkeptikusabb: a történelmet nem tudománynak, hanem „igazi regénynek” véli, mely „nem magyaráz meg semmit” és „nincs módszertana.” Mindezek alapján kijelenti, hogy „a történelem, amelyről olyan sokat beszélnek évszázadok óta, nem létezik.”³⁵ A holland *Frank Ankersmit* a '90-es évek elején a történetírást a művészetekhez hasonló esztétikai jellegű tevékenységként jellemezte; ahogy egy kép nem képes visszaadni a valóságot, csak annak illúzióját, éppúgy képtelen a történetírás is a múlt valóságának megragadására és ábrázolására.³⁶

*

Több évezredek kört jártunk be, és a történelem számos formáját ismertük meg, az egyszerű „igaz történettől” kezdve az olvasmányos mesén át az egzakt tudományig, mesterséges konstrukcióig, sőt, a nem létező és soha nem is létezett fogalomig.

Ugyanígy a történelmi megismerésről is koronként és irányatonként eltérő meggyőződéseket olvashattunk a „*wie es eigentlich gewesen*” szigorúságának egyik véglététől a megismerésnek még csak lehetőségét is elutasító posztmodern kritikáig.

A történelmi vizsgálat hatóköre és bázisa szintén más-más területekre terjedt ki az évezredek folyamán: a források több fajtáját és a vizsgált elemeknek hosszú sorát láthattuk a politikai eseménytörténet szikár tényszerűségétől a mikrotörténelem hétköznapi embereket és eseményeket vizsgáló ágáig. Vizsgálat tárgyai voltak ősidők óta a „nagy” emberek és események, az utóbbi évtizedekben pedig egyre többször a „kis” jelenségek és apró részletek, melyeket világhírű gondolkodók véltek egykor „felesleges élelősdinek”, majd a XIX. században egész irányzat épült gyűjtésükre és vizsgálatukra.

Mint azt a tanulmány bevezetőjében említettük, a tanulók történelem tárggyal kapcsolatos motiválására kiemelten alkalmasnak látom a módszert, melynek lényege a régmúlt történéseinek minden mesés elemtől³⁷, rögzült sémától való megfosztása, a fogalmakra épülő, és sok esetben mitizált történelemtanítás helyett az „ember megtalálása a történelemben”. A történelmet elsődleges, primer élményként nem lehet tanítani, csak egyfajta pszeudoélmény, a megtörtént dolgot megismertető tükörkép formájában, szekunder élményként.³⁸ A cél természetesen az, hogy e tükörkép a lehető legkevésbé torzítsa, minél hűbben mutassa azt, ahogy az adott esemény valóban megtörtént. Ilyen alapfeltételek mellett egyértelmű, hogy egyik kulcsfogalmunk az objektivitás lesz, vizsgáljuk hát meg az ehhez kapcsolódó kérdéskört közelebbről.

2. Elérhető-e a teljes objektivitás – és miért nem?

Karinthy Frigyes közismert felvetésének parafrázisa igenis komoly, mi több, elsődleges fontosságú kérdés a történelemmel kapcsolatban. Csak a teljes objektivitás ad utat a teljes megismeréshez, és csak a teljes megismeréssel válik teljessé a történelemről alkotott képünk. Rossz hír, hogy ezek szerint e kép *soha* nem lesz hiány nélküli.

A Ranke által megfogalmazott kívánalom teljességgel jogos, ám ugyanennyire kivitelezhetetlen is egyben. Ha tényleg sikerült volna egy az egyben úgy lejegyeznie a történelmet, *ahogy valójában megtörtént*, joggal mondhatnánk őt a történészi szakma megváltójának – miként ő annak is tekintette magát. Látnunk kell azonban, hogy ez az elv tipikusan az a fajta, melyre csak törekedni lehet – sőt, törekedni *kell* –, melyet meg lehet közelíteni, de elérni soha.

A következőkben az ezzel kapcsolatban sorra vett gondolatok a szakirodalomban elsősorban a történészre vonatkoznak – azonban szinte változtatás nélkül alkalmazhatóak a történelemtanárra is. (Főleg, ha figyelembe vesszük, hogy ez utóbbinak a tanári kompetenciák listájában megfogalmazottak szerint alkalmasnak kell lennie a szakirodalom folyamatos követése mellett az „*önálló ismeretszerzésre, személyes tapasztalatainak tudományos keretekbe integrálására*” – tehát bizonyos szinten történészként is kell működnie, történészi aggyal kell gondolkodnia.)

*

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

Először is megjegyzendő, hogy a tény, miszerint a történelemtől szerzett – és tanított – ismeretek nem objektívek, csak azok számára egyértelmű, akik hivatásszerűen, de legalábbis az átlagnál mélyebben foglalkoznak a történelemmel. Az „utca emberének” gondolataiban a történésztől kialakított „rankei imázs” ma is él. E szerint a múlttal foglalkozó szakemberek poros iratok pontos vizsgálói, nyugodt és száraz elemzői, az objektív igazság elfogulatlan, szigorú őrei.³⁹ Azonban, mint a fenti tévhitet is megfogalmazó John H. Arnold némi iróniával írja, figyelembe kell venni, hogy a „hivatásos” történész nem „elfogulatlan”, mindössze „fizetett” szakembert jelöl.⁴⁰

De mi is ez az elfogultság? Fontos leszögezni, hogy nem szándékos torzításról beszélünk, mindössze sokszor tudattalan prekoncepciókról, illetve azok összetett rendszeréről, melynek hatására megváltoztatjuk az elbeszélést. Ez a folyamat elkerülhetetlen; nincs „előítélet-mentes” álláspont. A történelem lényege – olvashatjuk Katona Andrásról – csak több egymáshoz kapcsolódó ítélettel, ítéletsorokkal (vagyis következtetésekkel, indukcióval és dedukcióval) ismerhető fel.⁴¹ Nincs elfogulatlan történetíró, tehát elfogulatlan dokumentum sem, hasonlóan nincs olyan feldolgozása vagy kiértékelése egy dokumentumnak, mely ezzel az erénnyel rendelkezne és a szakirodalmakat felhasználva a sokadik szinten természetesen nincs elfogulatlan, torzítatlan történelemtanítás sem.

Romsics Ignácot idézve: „Abszolút objektív történetírás elképzelhetetlen. Ilyen nem volt, nincs, és soha nem is lesz. Mi, történészek határozzuk meg, hogy a múlt végtelen számú eseményéből melyeket emeljük ki, és avatjuk történelmi tényé; ezeket a tényeket mi állítjuk idő- vagy oksági rendbe; s a hiányzó láncszemeket mi pótoljuk fantáziánkkal.”⁴² A kérdést más szempontból vizsgálva ugyanígy elmondható, hogy mi, történelemtanárok határozzuk meg, ezen tények közül melyeket és hogyan tanítjuk, magyarázzuk és kapcsoljuk össze.

De ne rohanjunk előre e magasabb szintig; az objektivitás elérhetetlenségének bizonyításához nem szükséges tovább lépni az alapoknál. A tudományos történetírás alapjai pedig a források. Itt elsősorban a textuális dokumentumokra, azaz szövegekre kell gondolnunk, hiszen a XIX. században szakszerűsödő történetírás mindmáig meghatározó módszertani elve az írott források prioritása, sőt *kizárólagossága*; ezeket tartja a tudományosság, hitelesség fő biztosítékának.⁴³ Nyilvánvaló, hogy a források torzítottsága kihat minden további szintre: ha ezek nem az igazságot közvetítik, ha nem pontosan azt közlik, ahogy a dolgok valójában megtörténtek, akkor a további feldolgozási szintek elkerülhetetlen módosító hatása nélkül is pontatlan képet kapunk.

Márpedig a források *nem* a múlt valóságának tükröi. Nem ártatlanok, nem „átlátszóak” és nem „beszélnek önmagukért”, ahogy sokszor tartják róluk. Hangjuk bizonyos célból szól és bizonyos következtetések felé mutat. A történész ki van szolgáltatva nekik, hiszen ezek az elszórt nyomok dokumentálják a számára közvetlenül megtapasztalhatatlan régmúlt valóságát. Mindezek ellenére, ha nem tenne mást, mint hogy objektíven beszámol a levéltárak anyagáról, sok esetben féligazságokat és zavaros dolgokat ismételve, vagy kifejezetten hazugságokat tolmácsolna.⁴⁴ Hans Kellner idézi Nancy Partner középorkutatót: „A levéltárakban sok érdekes dolog van, de a Valóság nincs ezek között.”⁴⁵ A forrás nem azt mondja el, mi történt, hanem, hogy a történeteket hogyan látta a forrás alkotója. Önmagában tehát nem *tény*, hanem korabeli tanúvallomás, egy a lehetséges beszámolók sorából. A dokumentumok révén közvetlenül nem magáról az eseményről szerzünk tudomást, sokkal

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

inkább arról szerzünk tudomást, hogy milyen fogalmat alkotott magának erről a valamikori valóságról a tanúvallomás szerzője.⁴⁶

Marc Bloch kitűnően foglalja össze az ezzel kapcsolatos problémákat *A történész mestersége* című munkájában. „*A tanúságok tulajdonképpen emlékek felidezéséből állnak – írja –, s az észlelés eredendő hibáihoz még az emlékezet hibái is hozzájárulnak – az illékony „kiszínező” emlékezet hibái. [...] A tapasztalat azt bizonyítja, hogy nincs olyan tanúbizonyság, amelynek állításai minden tárgyra és körülményre nézve egyformán szavahihetőek. Abszolút értelemben nincs jó tanúbizonyság; csak jó vagy rossz tanúbizonyságok vannak.*”⁴⁷

Tehát a rankei „ténytisztelet”, az elsődleges források pártatlan vizsgálata sem eredményez mást, minthogy saját szubjektív véleményünket háttérbe szorítva valaki másét állítjuk annak helyébe. A textuális dokumentum így egyben nyom, amin elindulhatunk a múlt valósága felé, és – legyen bár „mégoly őszinte és gondosan kiválogatott” – „függöny” is, mely a történelmi valóság és a történész között húzódik.⁴⁸

A forrás feldolgozásának lépései szintén magukban hordozzák a – valamilyen szinten mindenképp torzítottan lejegyzett – történelmi valóság elkerülhetetlen további torzítását. A történész először is igyekszik rekonstruálni a szövegalkotó által használt kódot vagy kódkészletet; ki kell derítenie, mit tekintett valóságnak vagy ténynek a szerző, valamint, hogy milyen jelentést tulajdonított a valóság így definiált tényeinek.⁴⁹ Idegen nyelvű dokumentumok esetében ezután még egybe kell vetni a forrásba kódolt jelentést a kutató saját nyelvi és jelentésbeli kódjaival is: meg kell feleltetni egymásnak a kettőt.⁵⁰ Ez a forrás ún. szemiotikai interpretációja.

Látható, hogy a történelmi tényekhez való hozzáférés nem is olyan egyszerű, mint azt elsőre gondolnánk. Számos buktatóval találkozunk, s az objektív megismerés már e szinten lehetetlennek tűnik, pedig még csak most következik az a szakasz, ahol a feldolgozó saját személye igazán hangsúlyosan megjelenik. A rendelkezésére álló (jól vagy rosszul dekódolt) „nyomok” ugyanis csak az alapot, fő irányt adják; a rendszerezés, felhasználás már saját belátás alapján történik. Így, mikor a források kritikával kezelendő hangjai elhallgatnak, kezdődik a még veszélyesebb munka: a történésznek *értelmeznie* kell. „*A források [...] minden olvasónak és minden századnak más-más arcukat mutatják – még az egyén különféle életkoraiban is*” – vélte Jacob Burckhardt, aki – bár Rankétól tanult – a rankei elvekkal szöges ellentétben gondolkodott, s a történelmet a fenti állítás alapján minden tudomány közül a legtudománytalanabbnak titulálta.⁵¹

A források jelentik a kezdetet, de a történész, képességeit felhasználva és választásokat téve mindvégig jelen van, ha úgy nézzük, már a kezdet *előtt* is, hiszen ő dönt, mely forrásokat vizsgálja, veti össze stb. A személyen múlik, hogy milyen kérdéseket tesz fel és melyik utat választja. A múlt történéseinek rekonstrukciójához szükségszerűen hozzátartozó „kitalálási munka” folyamata itt már óhatatlanul elkezdődik.⁵² A történész egy hajdan élt ember által konstruált történelmi képet konstruál tovább – vagy újra – a maga korában, textológiai készségei mellett „tudományos intuíción” támaszkodva,⁵³ végső soron a maga döntéseit követve.

Érdemes pár gondolatot szentelni annak kifejtésére, mi minden befolyásolja az említett kitalálási folyamatot. A forrásokat vizsgáló személyen: prekoncepcióin, tapasztalatain, tudatos vagy tudattalan szándékain, egyéni nézőpontján, eszméin, érdeklődésén, körülményein, képességein stb. túllépve eljutunk a másik személyig. A történészek ugyanis egymás munkájától legalább annyira függenek, mint a történelmi iratokkal kapcsolatos saját felfedezéseiktől.⁵⁴ Georges Duby írta: „*Elődeim és útitársaim munkájának ismeretében már*

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

összeállítottam a programomat, kérdéseket fogalmaztam meg. Nagy részben ezektől függött, hogy mit olvasok ki a dokumentumokból – az ember mindig azt találja meg először, amit eleve keresett.”⁵⁵ Mindezek után megalapozottnak érezhető a posztmodern vélemény, miszerint a történelem tényei nem *adottak*, hanem *szereztek*.

E ponton végképp megbukik a történelem, mint egzakt tudomány mítosza, mely egyetlen, teljességében megismerhető, lejegyezhető (és megtanítható), nagy „igaz történetet” feltételez. E helyett azt kell látnunk, hogy a történelem a befogadó számára sohasem lehet több, mint azon igaz történetek füzére, melyet a történész a múltról elmond. Kizárólag azok a dolgok alkotják, melyek megragadták valamely szakember figyelmét, és melyeket az a mai kor hallgatóinak tolmácsolt – egy alapvetően nem nyelvi valóságból nagyrészt nyelvi nyomok segítségével nyelvi létezőt alkotva.⁵⁶ „A történelmi események múltbeli események, így oly módon nem ismerhetők meg, ahogy a jelen eseményeit ismerjük” – olvashatjuk Patrick Gardiner sommás összefoglalásának megkérdőjelezhetetlen első tételét.⁵⁷

Végül a múlt valósága a maga teljességében azért sem elérhető, mert a történészi szakma professzionalizálódása szükségszerűen a történészek specializációjához, szaktörténésszé válásához vezetett, ami pedig egyfajta „elaprózódást” eredményezett. Az egészek részekként történő aprólékos megismerésével pedig a történelem menthetetlenül detotalizálódik.⁵⁸

*

Az objektivitás és a történelmi megismerhetőség kérdéskörének körbejárásával a történelemfilozófiai rész végéhez érteünk. Az eredmény, amit kaptunk, nem különösebben biztató: hiábavalóvá vált eddigi esetleges bizakodásunk, hogy bármely kérdésben megismerhetjük a teljes történelmi igazságot – már ha van egyáltalán ilyen nagybetűs, egyedüli igazság. Ebből logikusan következik, hogy nem tudjuk azt diákjainknak továbbadni sem. A legtöbb, amit tehetünk, hogy a *teljes* igazság helyett törekedünk *egy* igazság megragadására.⁵⁹ Fel kell azonban készülnünk arra, hogy száz százalékos eredményt sosem érhetünk el, továbbá, hogy bármiről is gondoljuk a lehető legszilárdabban és megalapozottabban, hogy történelmi igazság, e meggyőződés illuzórikus volta bármikor kiderülhet.

Mindennek azonban nem elbizonytalanítania kell minket, hanem nyitottá, befogadásra készvé tennie. A kritikai hozzáállás természetesen elengedhetetlenül fontos. Akad néhány olyan alaptétel a történelemmel kapcsolatban, melyeket „biztosnak” vehetünk, s melyek mentén anélkül vizsgálhatjuk a régmúlt eseményeit, hogy véleményünk bármely pillanatban szükséges revideálásától kellene tartanunk. A múlt összetettségét immár mélyebben ismerve bátran állíthatjuk, hogy ilyen axiómaként kezelhető a következő: a múlt világa nem mese, a régen élt személyek pedig nem e mese kategorizálható, „jó” és „rossz” szereplői, értékek és negatívumok megtestesítői.

A következő fejezetben, immár a történelem és a befogadó kapcsolatára összpontosítva arra igyekezzük megtalálni a választ, miért szemléli sok ember – többek között diákjaink javarésze – a történelmet mégis ekképp.

II. „Fogalmi” történelem

A történelmi szimplifikáció és mitizálás – hogyan válik a történelmi valóság egyszerű mesévé?

A kérdés megválaszolásához kiindulópontot *Raphael Samuel* brit történész gondolata adhat, mely szerint a történelem „nem a történészek előjoga [...], sokkal inkább a tudás társadalmi formája; minden esetben sok ezer különféle kéz munkájának eredménye”.⁶⁰ Az előző fejezetben a történelmi valóság útját odáig kísértük, amíg a lejegyzésen át a történész általi kiválasztás, dekódolás és feldolgozás végéig jutott, remélhetőleg minél többet megőrizve abból, *ahogy valójában történt*. Most tovább lépünk, hogy hátrahagyva a történészeket a befogadókra összpontosítunk.

Amint a régmúlt eseményeinek lejegyzett változatai kikerülnek a szakemberek kezei közül, és könyvesboltok polcain, számítógépes adatbázisokban, dokumentumfilmekben keresztül, vagy bármely egyéb módon a „nagyközönség” által is elérhetővé válnak, a percepció révén immár követhetetlen és ellenőrizhetetlen átalakuláson mennek keresztül.

Ha lehetséges lenne grafikonon szemléltetni a történelmi tények torzulásának alakulását, e ponton kétségtelenül meredek emelkedést tapasztalnánk. Hiszen a történelmi igazság maradványát jelentős számban olyan emberek kezdik el tovább értelmezni – s ezzel a maguk számtalan különböző módján átalakítani –, akik nem szakképzettek, viszont rendkívüli képzelőerővel rendelkeznek, és nemhogy tudatosan igyekeznék elkerülni, de egyenesen *igénylik* az egyszerűsítést és a sémák alapján való gondolkodást. Ha a történelem egy-egy elemén alakítani kell, hogy beférjen egy általuk már ismert, így kényelmesen kezelhető kategóriába, vagy illeszkedjen egy mintázatba, gondolkodás nélkül (és ezt itt a szó legszorosabb értelmében veendő, hisz a folyamat legtöbbször tudattalan) megteszik. Nem félnek az ítélezéstől, nem törekednek előítélet-mentes álláspontra, nem alkalmaznak tudatos önkontrollt e tekintetben.

Egy szakember a múlt eseményeinek kutatásával kapcsolatban az „érdek nélküli érdeklődést” tartja irányadónak, pártatlanul, „tudós, nem pedig a bíró módján” igyekszik végezni vizsgálatait.⁶¹ Kant, Marc Bloch és a történelem folyamán még számos gondolkodó, akik hasonló kritériumokat fogalmaztak meg, tisztán látták azt, amit az előző fejezetben is érzékeltetni kívántunk: a régmúlt történéseit tanulmányozva a torzítás úgy is nagy, ha tudatosan nem erősítünk rá.

A történelemmel nem hivatásszerűen foglalkozó, „átlagos” befogadó ezzel vajmi keveset törődik. Elsődleges elvárása a történelemmel kapcsolatban, hogy történetként értelmezhető legyen, mondjon számára valamit; általában olyasvalamit, ami a már tudat alatt létező elképzeléseit alátámasztja, megerősíti, azokhoz illeszkedik. Ha ehhez egyes történelmi tények elnagyolása vagy teljes ignorálása, míg mások kiemelése, kiegészítése, szépítése szükséges – legyen.

Holott – és ebben a különböző irányzatokat képviselő történészek is egyetértenek – a múlt semmiképp sem tekinthető olyannak, mintha csupán az elkövetkező nemzedékekért jött volna létre, és csak azért állt volna fenn, hogy az utókornak szóló értelem és jelentés forrásául szolgáljon. Ezt a jelentést az utókor hozza létre és használja fel saját céljaira. Maga a múlt azonban nem alkot elbeszélést, „egyszeri történetet”, amely „arra vár, hogy elmondja valaki”: teljességében olyan rendezetlen és komplex, mint maga az élet.⁶² Ahogy Hans Kellner fogalmaz, „*nincs ott rendbetételre váró történet; legyen szó bármilyen történetről, az csak az elmélkedés aktusából alakulhat ki.*”⁶³ Nem a múltnak van szüksége ránk, a mi értelmező tevékenységünkre; épp ellenkezőleg, nekünk van szükségünk a múltra, s a magunk módján igyekszünk hozzáférni történéseihez. Hayden White véleménye megegyezik

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

a fentebb idézettel. Úgy gondolja, hogy a már eleve kaotikus múlt, ami volt, majd szétesett és pusztán egyes nyomaiban él tovább, nem rejt magában inherens módon semmiféle konkrét jelentést. Nem állítható tehát róla, hogy eseményei már eleve tragikusak, komikusak vagy romantikusak lennének.⁶⁴ A történész azonban az elbeszélés formájának megválasztásával jelentést kölcsönöz a múlt általa vizsgált szeletének, s a befogadó ezt nem is bánja, hisz a történetként való értelmezéshez ez is feltétlenül szükséges.⁶⁵

Félreértés ne essen, tisztában vagyunk vele, hogy a múlt „történelmiesítése” és a történelem történetekre bontása elkerülhetetlen, a megértés alapfeltétele. Képtelenség megismerni a múltat, mint „*egymással lazán összefüggő történetek rajzó sokaságát*”, de realitás lehet történelemként, „*aminek van kezdete és vége*”.⁶⁶ A történelem az átláthatatlanul komplex múltnak értelmet ad, motívumokat és történeteket talál, melyek fogódzkodót jelenthetnek nekünk. A történelemben nem a tényekkel operálunk, hanem valamilyen struktúrával, amelyet a megértés révén alakítunk ki.⁶⁷ Bizonyos értelemben szintén elháríthatatlan jelenség a történetek befogadás utáni szelektálása és egyszerűsítése, hisz az emberi agy kapacitása véges, minden információt tárolni képtelen.

E ponton álljunk meg egy pillanatra, és *Friedrich Schiller* gondolatát idézve definiáljuk, mi is a történelem tárgya: „*minden, amit csak tett és elszenvedett az ember*.”⁶⁸ Egyszóval, az emberiség kezdetektől számított teljes múltja és pillanatról-pillanatra épp múlttá váló jelene.

Ez a kiindulópontunk.

Johann Gustav Droysen megjegyzése alapján, a realitások talaján mozogva azonban szűkíteniünk kell a kört: „*A történelem nem a történések, nem a dolgok menetének összessége, hanem a megtörténtől való tudás, a tudottan megtörtént*.”⁶⁹ Jelentős visszalépés, de jogossága, szükségessége belátható. Ám még ebből is engednünk kell. Ha ugyanis a droyseni kijelentést nem általánosságban, hanem a megismerő személy szempontjából értelmezzük, a fentieket alapul véve azt látjuk, hogy ez az elérhető tudás – s így *számunkra* a történelem – nem több mint a múlt valóságának történelemmé alakított formájából kinyert történetek egyszerűsített változata.

Elértünk a végponthoz.

Nagyjából ennyi az, amivel az átlagos befogadó – legyen az az utcán véletlenszerűen kiválasztott járókelő, vagy akár a legképzettebb történelemtanár – tisztában lehet.

A különbség viszont, amit kettőjük között esetleg (sajnos nem szükségszerűen) felfedezhetünk, lényeges. A történelemmel mélyebben foglalkozó személy törekszik arra, hogy a múlt valaha volt valóságának e minimalizált, töredékes és torzított változatát lehetőség szerint a legaprólékosabban ismerje, illetve ábrázolja. Az egyszerű, automatizáltan zajló megítélés helyett a sokkal több energiát igénylő *megértés* útját választja. E törekvés az „átlagos” befogadóra nem jellemző. A történelemről alkotott kép elnagyolt ábrázolása, a megmaradt valóságrészletek fogalmakkal való elfedése, sémákba belekényszerítése legalább részben elkerülhető lenne, mégis általános jelenség, mivel ez jelenti a kényelmesebb, kevesebb gondolkodással járó és ellentmondásokhoz ritkábban vezető utat.

Hangsúlyozzuk, hogy az esetek többségében mindez tudattalanul történik, e körülmény azonban nem menti a végeredményt, és nem teszi azt kevésbé károsná. Káros nagy általánosságban és az oktatás szempontjából egyaránt.

Mire a gyermek az iskolába kerül, már rendelkezik egy, a történelemről az évek során számtalan forrásból tudattalanul összeállított képpel. Ezek a kútfők értelemszerűen nem mikrotörténelmi tanulmányok, primer források vagy történelmi személyekről szóló monográfiák, hanem a felnőttek elejtett megjegyzései, filmek képsorai, plakátok, olvasókönyvek stb. Egyértelmű tehát, hogy a gyermek vagy nem látja majd a legfontosabb

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

részletet, a cselekvő embert a történelemben, vagy olyannak látja, amilyen sosem volt: meshősnek, a történelmet pedig sokezer éves mesének.

A tanulóknál azután a történelemórán is e kép erősödik tovább: vagy mert a tanárnak nincs meg a szándéka, illetve képessége, hogy érzékeltesse annak hamisságát; vagy mert a diákok az oktatói próbálkozás ellenére is megmaradnak a már kialakított, tudattalan, de erősen rögzült meggyőződésekénél, történelemszemléleténél, melyben nagy szerep jut a mítoszoknak, tiszta kategóriáknak és egymás mellett létező, egymást erősítő sémáknak. Bár a szellemi fejlődéssel természetesen a kép is finomodik – például egy felsős tanuló már aligha tekint „klasszikus” mesefigurákként a történelmi szereplőkre –, a lényeg mégsem változik. A régmúlt személyek megmaradnak megismerhetetlenek, pozitív eszmények vagy negatív tulajdonságok megtestesítőinek, dehumanizált, *fogalmiasult* elemeknek.

Újszerű és erőteljes eszközök, illetve ezek kombinációja és jól megválasztott alkalmazása szükséges ahhoz, hogy a hosszú évek alatt kialakult történelemképet átforgathassuk a diákokban. Gondolkodásbeli paradigmaváltás elérésére kell törekedni, mert a haladó szemléletű és jó szándékú, de nem megfelelően hatékony tanári próbálkozások eredményeit a tanulók – a könnyebbik utat választva – egyszerűen átforgatják és beillesztik a már meglévő sémákba.

Magától értetődő, hogy az első iskolai években a kisdíákokkal még nem lehet a történelmet a maga komplexitásában megismertetni. Bár történelmi olvasmányokkal már harmadik osztályban foglalkoznak, a szükséges szellemi fejlettség, a megfelelően összetett gondolkodás képessége még hiányzik, illetve ebben a korban a gyermeknek még szüksége van a sémákra, jól körülhatárolható kategóriákra, melyek között könnyebben kiigazodik. Nagyjából az általános iskola 7-8. osztálya az a választóvonal, amely után az „emberi történelem” szemléletének teljes megértése realitássá válik: a tanulók ekkor már képesek a mélyebb kritikai gondolkodásra, a társadalmi absztrakciók, funkciók meglátására, értékválasztásra stb.⁷⁰ Ez nem azt jelenti, hogy a módszer minden elemét mellőznünk kell a 13-14 évesnél fiatalabb diákok esetében, de e korosztályban a cél inkább a szellemi terep fokozatos előkészítése a későbbi maradéktalan befogadásra.

*

A történelem szimplifikálását, mint azt korábban jeleztük, legtöbb esetben az a tudattalan törekvés motiválja, hogy a történelemtől alkotott „jól bevált” képen ne kelljen változtatni. A történelmi események le nem egyszerűsíthető módon sokszínűek, gazdagok, illetve egyediek és besorolhatatlanok – jegyzi a korábban már idézett *Patrick Gardiner*.⁷¹ Valóban azok, eredeti, hamisítatlan formájukban. A hétköznapi befogadó azonban tudattalan, de annál alaposabb átalakító munkával egyszerű, letisztult, átlátható és könnyen elemezhető, ellentmondásoktól mentes képet alkot a felhasználásukkal, mely különösebb szellemi aktivitást, mélyebb belelátást, a részletes megismerés fáradságait nem várja el tőle. Kifejezetten kényelmes szemlélet, kimondhatatlanul hamis végeredménnyel.

Egy adott nemzet saját történelméről beszélve az okok sok szempontból különböznek: a befogadót már nem csak a kényelmesség sarkallja, hogy az árnyalt ábrázolás, a mélyebb megértés és az objektivitásra törekvés szempontjait elvesse, de a *részrehajlás* is. A torzítás, a mitizálás e ponton kiemelten hangsúlyossá válik, és fokozottan fennáll a veszély, hogy a nemzeti történelem kimondatlanul is hamis képzetekkel terhelődik.

Az egyik legáltalánosabb a „jó és rossz harcának” ősrégi motívuma. Ahogy a történelem egésze nem ezen alapul – emlékezzünk vissza Giambattista Vico XVIII. század

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

eleji kijelentésére – úgy, kisebb léptékben és más vonatkoztatásban, de az alapfogalmakat megőrizve mi is leszögezhetjük, hogy a nemzeti történelem sem szemlélhető ilyen módon. Mégis gyakran előkerülő, nem tudatosított tévképzet e „harc”, melynek minden mozzanatát kiosztott szerepeknek megfelelően értelmezzük: általában elmondható, hogy a „jó” szerepét az fogja kapni, aki/ami nemzeti, a „rossz” címkéjét pedig arra ragasztjuk, aki/ami a nemzeti fejlődést a mi utólagos ítéletünk szerint bármilyen szempontból hátráltatta, törekvéseit gátolta stb.

Így például egységesen megkapja ez utóbbi megjelölést az 1848–49-es forradalom és szabadságharc csatáiba kivezényelt összes osztrák, illetve orosz katona és természetesen az osztrák uralkodócsalád minden tagja. Vitán felül áll, hogy *rosszak* voltak a XIII. század közepén az országot megtámadó tatár harcosok is, nem úgy, mint a háromszáz évvel azelőtt Nyugat-Európában kalandozó magyarok *jó* hadai. *Rosszak* a magyar történelem folyamán bármikor függetlenedni kívánó nemzetiségek tagjai, de a magyar autonómiát célzó Habsburg-ellenes törekvések vezetői *jók*.⁷²

Ám még csak az sem szükséges, hogy konkrétan a „nemzet ellenségeinek” véljük azokat, akiket rossznak címkézünk: a csoportpercepciók torzítások, a homogenizálás, identitásvédelem stb.⁷³ révén a tőlünk különböző embert – idegent, politikai ellenfelet – szinte szükségszerűen gonosznak tekintjük.⁷⁴ Jóllehet nem ennyire kontrasztosan, de ez az ítéletalkotás és szereptulajdonítás része a mai magyar történelemoktatásnak, még ha a tanár nem is közvetít semmi ilyesmit a diákok felé. A gyerekek ugyanis alapértelmezetten e kézenfekvő séma mentén fognak gondolkodni – a tanárnak tehát nem elég nem megerősíteni, de kategorikusan cáfolnia kell ki nem mondott véleményüket, ledönteni tévképzeteiket.⁷⁵

A nemzeti történelmi események értelmezéséhez a nem szakértő befogadó elsődleges bázisát *természetesen* nem a tudományos szakirodalom képezi, hanem a nemzeti történelmi emlékezet, mely viszont belsőleg ambivalens és kifejezetten plurális jelenség.⁷⁶ Egy csoport kollektív emlékezete sok szempontból pont ellentétes módon működik, mint a történelem. Számtalan kollektív emlékezet létezik, de csak egyetlen történelem, mely a múlt *„identitás tekintetében absztrakt”* ábráját rekonstruálja. Előbbi a „saját történelem” és a benne megalapozódó sajátos jelleg minden egyéb csoportemlékezettől való különbözőségét hangsúlyozza, míg utóbbi e különbségeket elsimítja, s a különböző csoportemlékezetek tartalmazta tényeket egynemű történelmi térben szervezi újra, melyben nyoma sincs páratlanságnak, minden egyformán fontos és jelentős.⁷⁷

Hogy pár példával éljek: a nemzeti történelmi emlékezet azt mondja, „a magyar huszárnak nincsen párja”, „Magyarország volt évszázadokon át a kereszténység védőbástyája”, vagy éppen „országunkat a nyugati hatalmak cserbenhagyták az 1956-os forradalom idején.” A történelem erre higgadtan felsorolja a magyar huszársághoz hasonló felépítésű és hatékonyságú katonai alakulatokat, megemlíti az „actio radius” fogalmát, mely a török terjeszkedéssel kapcsolatban központibb és valódibb szereppel bír, mint egy nép „hősi önfeláldozása”, az ’56-os eseményeket pedig a korszak hasonló forradalmainak sorába illeszti, s egyben jelzi, hogy a hidegháborús válság közepette a nyugati beavatkozás a harmadik világháború kitörésének veszélyét hordozta volna magában.

Az egyszerű befogadó számára a korábban már felsorolt okokból szimpatikusabbak a történelmi emlékezet által torzított történetek, ezért ezeket fogadja el, ezek alapján gondolkodik. Ennek eredményeképp létrejön a „mártír nép”, a „szerencsés és szerencsétlen korok” toposza, a „történelmi összeesküvés-elméletek” és „nemzeti katasztrófák” sora, a „megmentők és árulók” kategóriája stb.⁷⁸

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

Ez utóbbinál egy gondolat erejéig megállva érdekes apróságot figyelhetünk meg. A „megmentő”, mint a kollektív vágyak megtestesülése, perszonalifikálja mindazt a jót – a Girardet tipológiájából⁷⁹ hiányzó logikus ellenpár, a „démon” vagy „áruló” pedig mindazt a rosszat – amellyel egy adott kor egy adott szempontból felruházható. Az *ez történt* fogalma a történetírás diszciplínájának alapköve,⁸⁰ s a mítoszokról, illetve ezen alaptól való elrugaszkodottságukról és az ítéletalkotás relativitásáról sokat elárul, hogy egy személyre probléma nélkül mindkét fentebbi kategória ráhúzható; elég csak pár időben közelebbi példára, Kádár Jánosra vagy Horthy Miklósról gondolnunk.⁸¹ Ironikus, hogy az egyszerű befogadó ezt nem érzi furcsának vagy ellentmondásosnak, ám annál kényelmetlenebbül érezné magát, ha arra kérnénk, gondolkodjon úgy az említett személyekről, hogy tudatosan nem helyezi őket *egyik kategóriába sem*. A mitikus tudat ugyanis közelebb áll hozzá, mint az ellentétként szemlélhető tudományos tudat, hiszen előbbi teljességgel közvetlen és naiv, míg utóbbi számára elengedhetetlen a következtető, logikai jelleg.⁸²

A mitikus műtszemlélet a múltra vonatkozó ismeretekről elszakad, a jelenségek sokféleségével és összetettségével nem törődik, a racionális magyarázatokról lemond, ám magát ugyanakkor megkérdőjelezhetetlennek tartja. A mítosz – mint „szavakba foglalt személyes történelem”⁸³ – mindig praktikus, lényegi, illetve emocionálisan túlfűtött: a reális élet élményei töltik meg, ami által megszemélyesít, tisztel vagy megvet, istenít vagy átkoz.⁸⁴ Továbbá nagyon fontos tulajdonsága, hogy *magyaráz* is. A mitológia egyfajta világmagyarázat, a befogadónak pedig szüksége van a magyarázatokra, hogy teljesüljön a történelemmel szembeni fő elvárása és történetként érthesse meg azt.

A mítoszokkal teli „popular memory”, avagy népi emlékezet a komplex történelmi valóságból képes didaktikus célzatú, egyszerű mesét formálni, árnyalás nélküli, jó és rossz szereplőkkel, morális tartalommal – sőt, nemcsak hogy képes rá, de több-kevesebb tudatossággal *erre törekszik*.

A mítoszok jellemzően ott jelennek meg, ahol ismerethiány van – ezeket a mentális lyukakat „foltozzák be”. A tanár elsődleges feladata e folyamatnak elejét venni azzal, hogy a tudomány módszereivel tünteti el a „fehér foltokat”, illetve nem kevésbé fontos rávilágítania a mítoszok hamis voltára és a mitologikus gondolkodás, „történelemhamisítás” veszélyeire. (Ezek közül talán a legfőbb, hogy a mitologikus, leegyszerűsített szemléletmód időben meghosszabbodhat, s a befogadó a saját korát, közéletét stb. is az alapján ítéli meg. Nem mondhatjuk, hogy ez a „felelős állampolgár” jellemzője lenne.)

A mítoszok elhagyása egyébiránt nagy távlatokat nyithat meg nemcsak a személyiség intellektuális fejlődése, de magának a történelemnek a szempontjából is: ha a történelmet friss szemmel, elfogultságoktól és ideológiai tehertételektől mentesen, ám kellő szakmai ismeretekkel rendelkezve szemléljük, azt tapasztaljuk, hogy a már régen megválaszolt kérdésekre újszerű válaszok adhatók.

Fontos megjegyezni, hogy a mitikus gondolkodásra, illetve a misztikus történelmi és politikai magyarázatokra való hajlam mindig és mindenhol megtalálható az emberekben – válságos időszakokban a leginkább, mert fogódzkodót, biztos talajt ad.⁸⁵ Azonban a kialakult mítoszok a krízis után sem tűnnek el; sok közülük kanonizálódik, tehát változtathatatlan módon a közgondolkodás részévé válik. Mint a kánonba bekerült elemek, tartalmilag a legnagyobb fokú kötelező erővel, formailag pedig a legnagyobb mérvű rögzítettséggel bírnak: sem hozzátenni, sem változtatni rajtuk nem szabad.⁸⁶

A történelemtanítás szempontjából egy megoldás maradt tehát: el kell hagyni őket.

**Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása,
valamint ennek hatása a tanulói motivációra**

IRODALOM

- ARNOLD, John H. (2005): *Történelem – Nagyon rövid bevezetés*. Corvina, Budapest.
- ARONSON, Elliot (2001): *A társas lény*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest.
- ASSMANN, Jan (1999): *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest.
- BARTHES, Roland (2003): *A történelem diskurzusa*. In: Tudomány és művészet között. A modern történelemelmélet problémái. Szerk.: Kisantal Tamás. L'Harmattan-Atelier, Budapest.
- BLOCH, Marc (1996): *A történész mestersége*. In: *Történetelméleti írások*. Osiris, Budapest.
- BURCKHARDT, Jacob (2001): *Világtörténelmi elmélkedések*. Atlantisz, Budapest.
- COLLINGWOOD, Robin G. (1987): *A történelem eszméje*. Gondolat, Budapest.
- CSAPÓ Benő (2000): A tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök összefüggései. *Magyar Pedagógia*, 100. évf. 3. sz. 343-366.
- DUBY, Georges (2000): *Folytonos történelem*. Napvilág, Budapest.
- GYÁNI Gábor (2005)⁸⁷: *A megtapasztalt és elbeszélte múlt*. In: *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 2007. 187-207.
- GYÁNI Gábor (2007): *Az irodalmi kultusz kutatás dilemmái*. In: *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 2007. 21-36.
- GYÁNI Gábor (2006): *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténelmi megfontolások*. In: *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 2007. 220-240.
- GYÁNI Gábor (2003): *Hamis és igaz a történelemben*. In: *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 2007. 208-219.
- GYÁNI Gábor (2002): *Kommemoratív emlékezet és történelmi igazolás*. In: *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 2007. 89-110.
- KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KELLNER, Hans (2003): *A Valóság legmélyebb tisztelete*. In: *Tudomány és művészet között. A modern történelemelmélet problémái*. Szerk.: KISANTAL Tamás. L'Harmattan-Atelier, Budapest.
- KISANTAL Tamás (2003): *Történettudomány és történetírás*. In: *Tudomány és művészet között. A modern történelemelmélet problémái*. Szerk.: KISANTAL Tamás. L'Harmattan-Atelier, Budapest.
- LOSZEV, Alekszej (2000): *A mítosz dialektikája*. Európa, Budapest.
- LOTMAN, Jurij (2002): *A történelmi tény problémája*. In: *Kultúra és intellektus*. Argumentum-ELTE, Budapest.
- ROMSICS Ignác (2005): *A történetírás objektivitásának mítoszáról és a múlt mitizálásának elfogadhatatlanságáról*. In: *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Szerk.: ROMSICS Ignác. Osiris Kiadó, Budapest.
- SCHILLER, Friedrich (2005): *Mi az egyetemes történelem, s mi végre is tanulmányozzuk? Egyetemi székfoglaló*. In: *Művészet- és történelemfilozófiai írások*. Atlantisz, Budapest.
- SZABOLCS Ottó – KATONA András (2006): *Történelem. Tantárgy-pedagógiai olvasókönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása, valamint ennek hatása a tanulói motivációra

- TATÁR György (1989): Történetírás és történetiség. In: NIETZSCHE, Friedrich: A történelem hasznáról és káráról. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- WHITE, Hayden (1997): A történelem terhe. Osiris Kiadó, Budapest.

ABSTRACT

Petrilla Gara, Attila

“Storybook” history? The mythification and schematization of history, and their effect on student motivation

In the present study, the author seeks an answer to the question of which methods can motivate students with regard to the subject of history, which new approaches we can use to develop a positive attitude in this regard. But, if the topic is the connection between the subject and the students, one must take a circuitous route before a strictly undertaken analysis; it is worth defining what (or what not) history is, what is included and what not in the scope of its scrutiny, and for what it is capable and suitable – as well as for what not.*

* *Of course I am aware that (as András Katona has said): “The teaching subject is not a miniaturized (miniature) copy of science, but a processing from a didactic perspective of the foundations of science. (András Katona – József Sallai (2002): The Teaching of History. Subject-Pedagogical Summary. National Textbook Publisher, Budapest, 29.), but first in this matter it is necessary to review these foundations, in order to make a comparison of the subjects based on them.*

JEGYZETEK

- ¹ Természetesen tisztában vagyok vele, hogy (Katona András fogalmazásával élve): „A tantárgy nem a tudomány kisebbített (miniatűr) másolata, hanem a *tudomány alapjainak* didaktikai szempontú feldolgozása.” (KATONA András - SALLAI József (2002): *A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 29.), elsőként azonban szükséges ezeket az alapokat megvizsgálni, hogy aztán a rájuk épülő tárgyra összpontosíthassunk.
- ² Ez a saját tapasztalaton alapuló kijelentés negatívabb képet fest a tanulók és a történelem tárgy kapcsolatáról, mint a Csapó Benő által végzett országos felmérés eredményei. (vö. CSAPÓ Benő (2000): A tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök összefüggései. *Magyar Pedagógia*, 100. évf. 3. sz. 343-366.) Meglehetősen, ebben szerepet játszik az is, hogy az említett vizsgálat – bár a témában a legfrissebbnek számít – lassan 15 (!) éves.
- ³ Az idézőjel ez esetben hangsúlyos – a módszer maga korántsem új, azonban széleskörű alkalmazása az lenne.
- ⁴ ARNOLD, John H. (2005): Történelem – Nagyon rövid bevezetés. Corvina, Budapest, 7.
- ⁵ Vö. COLLINGWOOD, Robin G. (1987): A történelem eszméje. Gondolat, Budapest, 63.
- ⁶ ARNOLD (2005) 29.
- ⁷ ARNOLD (2005) 36. és 38.
- ⁸ TATÁR György (1989): *Történetírás és történetiség*. In: NIETZSCHE, Friedrich: *A történelem hasznáról és káráról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 9.
- ⁹ EUSZEBIOSZ Egyháztörténete (1983). Szerk.: VANYÓ László. (Ókeresztény írók 4.) Szent István Társulat, Budapest, 325.
- ¹⁰ *Historiae adversus paganos*, azaz Történelem a pogányok ellen, 417.
<http://www.thelatinlibrary.com/orosius.html> (Letöltés: 2015. jan. 31.)
- ¹¹ ARNOLD (2005) 35. A forrásoknak a történetírásban, történelmi megismerésben játszott kiemelkedő szerepével a következő részfejezetben bővebben foglalkozunk majd.

**Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása,
valamint ennek hatása a tanulói motivációra**

- ¹² ROMSICS Ignác (2005): *A történetírás objektivitásának mítoszáról és a múlt mitizálásának elfogadhatatlanságáról*. In: *Mitoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris, Budapest, 7.
- ¹³ ARNOLD (2005) 58.
- ¹⁴ ARNOLD (2005) 56.
- ¹⁵ ARNOLD (2005) 67.
- ¹⁶ ARNOLD (2005) 59.
- ¹⁷ Bár Montesquieu „földrajzi determinizmusa”, miszerint a különböző népek történelmét, fejlődését, karakterisztikáját alapvetően meghatározza, behatárolja a földrajzi környezet, egyértelműen túlhangsúlyozása a felvilágosodás természeteszmenyének, és csak fenntartásokkal fogadható el.
- ¹⁸ *A nemzetek közös természetéről szóló új tudomány alapelvei* c. munkájában. (VICO, Gian Battista /1963., 1979. 2. kiad./). *Az új tudomány*. Ford.: DIENES Gedeon és SZEMERE Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest.)
- ¹⁹ ROMSICS (2005) 7–8.
- ²⁰ Idézi: ARNOLD (2005) 63.
- ²¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) filozófiai rendszerének középpontjába állította a történelmet, a dolgok történelmi szempontú megközelítését. Történelemmel kapcsolatos felfogását a legátfogóbban az „Előadások a világtörténet filozófiájáról” című művében fejtette ki. (HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich /1979/: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest)
- ²² Ranke híressé vált jelszavával valójában Thuküdidész idézte (ARNOLD /2005/ 69.) Mások (pl. BLOCH, Marc /1996/: *A történelem mestersége*. In: *Történetelméleti írások*. Osiris Kiadó, Budapest, 98.) Hérodotoszal hozzák összefüggésbe, aki célját így fogalmazta meg: „elbeszélni, ami volt.”
- ²³ ARNOLD (2005) 66.
- ²⁴ ARNOLD (2005) 69.
- ²⁵ ROMSICS (2005) 9.
- ²⁶ A Cambridge Modern History első kiadásának bevezetőjében. Idézi: ROMSICS (2005) 10.
- ²⁷ ROMSICS (2005) 12.
- ²⁸ ROMSICS (2005) 13.
- ²⁹ ROMSICS (2005) 16.
- ³⁰ GYÁNI Gábor (2003): *Hamis és igaz a történelemben*. In: GYÁNI Gábor (2007): *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 214.
- ³¹ Idézi: GYÁNI Gábor (2005): *A megtapasztalt és elbeszélt múlt*. In: GYÁNI Gábor (2007): *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 189.
- ³² GYÁNI (2005) 192.
- ³³ GYÁNI (2005) 189. és GYÁNI GÁBOR (2006): *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások*. In: GYÁNI Gábor (2007): *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 220.
- ³⁴ WHITE, Hayden (1997): *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest, 7.
- ³⁵ Idézi: ROMSICS, 17. p.
- ³⁶ ROMSICS (2005) 19.
- ³⁷ Itt persze nagyon fontos szempontot jelentenek az életkori sajátosságok. (A szerk. megj.)
- ³⁸ SZABOLCS Ottó – KATONA András (2006): *Történelem. Tantárgy-pedagógiai olvasókönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 39.
- ³⁹ Ez a több évszázados (a descartes-i és newtoni világfelfogás talaján kialakult tudomány-feltételezésből kiinduló) tévhit nem csak a történettudománnyal, de *minden* tudománnyal kapcsolatban él – ám egyetlen esetben sem megalapozott. Még a fizika, matematika és egyéb „tapasztalati” tudományok körét sem kerüli el a személy egyéni szűrőjének torzítása: „[...] a magfizikától a lingvisztikáig a tudós maga is része a leírása tárgyát alkotó világnak, benne áll abban.” (LOTMAN, Jurij /2002/: *A történelmi tény problémája*. In: *Kultúra és intellektus*. Argumentum-ELTE, Budapest, 176.)
- ⁴⁰ ARNOLD (2005) 67. és 71.
- ⁴¹ KATONA-SALLAI (2002) 114.
- ⁴² ROMSICS (2005) 24. és KELLNER, Hans (2003): *A Valóság legmélyebb tisztelete*. In: *Tudomány és művészet között. A modern történelemelmélet problémái*. Szerk.: KISANTAL Tamás. L’Harmattan-Atelier, Budapest, 217.
- ⁴³ GYÁNI (2005) 190.
- ⁴⁴ ARNOLD (2005) 93–95.
- ⁴⁵ KELLNER (2003) 218.
- ⁴⁶ GYÁNI (2005) 195.
- ⁴⁷ BLOCH (1996) 75.
- ⁴⁸ DUBY, Georges (2000): *Folytonos történelem*. Napvilág, Budapest, 34.
- ⁴⁹ LOTMAN (2002) 120.
- ⁵⁰ GYÁNI (2005) 191.
- ⁵¹ BURCKHARDT, Jacob (2001): *Világtörténelmi elmélkedések*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 44. és 99. A svájci történész fel is hagyott a tudományos történetírás gyakorlatával, elismerve, hogy annak „művészetté kell alakulnia” – bár nyilvánosan nem volt hajlandó kiállni eretneknek számító tanai mellett. (WHITE, Hayden /1997/: *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest, 40.)
- ⁵² ARNOLD (2005) 97.
- ⁵³ LOTMAN (2002) 119.

**Petrilla Gara Attila: „Mesés” történelem? A történelem mitizálása és sematizálása,
valamint ennek hatása a tanulói motivációra**

-
- ⁵⁴ ARNOLD (2005) 84.
- ⁵⁵ DUBY (2000) 55.
- ⁵⁶ KISANTAL (2003) 21. p.
- ⁵⁷ Idézi: KISANTAL (2003) 9.
- ⁵⁸ ARNOLD (2005) 71. és GYÁNI (2003) 218.
- ⁵⁹ WHITE (1997) 56.
- ⁶⁰ Idézi: GYÁNI Gábor (2002): *Kommemoratív emlékezet és történelmi igazolás*. In: GYÁNI Gábor (2007): *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 107.
- ⁶¹ Immanuel Kant és Marc Bloch gondolatait idézi: ROMSICS (2005) 27. és GYÁNI (2007) 8.
- ⁶² GYÁNI (2007) 11. és 25.
- ⁶³ KELLNER (2003) 218.
- ⁶⁴ WHITE (1997) 180.
- ⁶⁵ Ahhoz, hogy a történelemnek *ne legyen jelentése*, a diskurzusnak feljegyzések strukturálatlan sorozatára kell korlátozódnia: ilyenek a kronológiák és a kifejezés szoros értelmében vett évkönyvek. A megalkotott történelmi diskurzusban az elbeszélte tények elkerülhetetlenül jelekként vagy elemekként funkcionálnak, melyek egymásra következése maga is jelentéssel bír. Civilizációnk történelmi diskurzusában a jelentés mindig arra irányul, hogy értelemmel töltsen meg a történelmet. (BARTHES, Roland /2003/: *A történelem diskurzusa*. In: Tudomány és művészet között. *A modern történelemelmélet problémái*. Szerk.: Kisantal Tamás. L'Harmattan-Atelier, Budapest, 95.)
- ⁶⁶ TATÁR (1989) 13.
- ⁶⁷ LOSZEV, Alekszej (2000): *A mítosz dialektikája*. Európa, Budapest, 203.
- ⁶⁸ SCHILLER, Friedrich (2005): Mi az egyetemes történelem, s mi végre is tanulmányozzuk? Egyetemi székfoglaló. In: Művészet- és történelemfilozófiai írások. Atlantisz, Budapest, 383. Természetesen Schiller maga is látta, hogy a történelem ebben a formájában semmiképp sem megismerhető, s ezt akadémiai székfoglalója végén hangsúlyozta, illetve mélyrehatóan részletezte is. (Vö.: SCHILLER /2005/ 395-396.)
- ⁶⁹ Idézi: TATÁR (1997) 21.
- ⁷⁰ KATONA-SALLAI (2002) 33.
- ⁷¹ Idézi: KISANTAL (2003) 9–10.
- ⁷² Azért ennél a kissé sarkos megállításnál árnyaltabbak a mai tankönyvek. (A szerk. megj.)
- ⁷³ Részletesen ld. ARONSON, Elliot (2001): *A társas lény*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 151-152.
- ⁷⁴ BLOCH (1996) 101.
- ⁷⁵ Marc Bloch írja: „Minden tanár tudja, aki javított már diákjai munkáit, mennyire nehéz lebeszélni ezeket a fiatalokat arról, hogy Minószot vagy Oziriszt játsszanak. Pascal mondása érvényesebb, mint valaha: "Mindenki istennek képzelet magát, amikor kimondja az ítéletet: ez jó vagy rossz."” (BLOCH /1996/ 98.)
- ⁷⁶ GYÁNI (2002) 91.
- ⁷⁷ ASSMANN, Jan (1999): *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest, 43–44.
- ⁷⁸ A kategorizáció egyik legfontosabb jellemzője és következménye pedig az, hogy bizonyos sztereotípiákat hív elő, amelyek aztán elvárásainkat irányítják, ezzel természetesen erősen torzítva a megismerési folyamatot. (ARONSON /2001/ 149.)
- ⁷⁹ Ld. ROMSICS (2005) 21.
- ⁸⁰ GYÁNI (2003) 214.
- ⁸¹ ROMSICS (2005) 22.
- ⁸² LOSZEV (2000) 19.
- ⁸³ LOSZEV (2000) 209.
- ⁸⁴ ROMSICS (2005) 26. és LOSZEV (2000) 17–18.
- ⁸⁵ ROMSICS (2005) 20. és 26.
- ⁸⁶ ASSMANN (1999) 103.
- ⁸⁷ Megkülönböztetésül a kötetben megjelent tanulmány(ok) első megjelenési évét tüntettük fel.